

X.1. Toen zei Hasjem tegen Mosjé: Ga naar Par'ó, want Ik heb zijn hart verhard en ook het hart van zijn dienaren om deze tekenen van Mij in zijn midden te verrichten.

Rasji **Toen zei Hasjem tegen Mosjé - Ga naar Par'ó** – en waarschuw hem. [Het doel van het bezoek aan Par'ó was weliswaar verzwegen, maar uit vers 3 e.v. blijkt duidelijk, dat dit was om hem te waarschuwen.]

Te verrichten – Mijn vestiging, opdat ik mij daar zal vestigen. Volgens *Rasji* is de letterlijke betekenis van het woord *sjeti* 'Mijn vestiging', van het woord *sjetia* 'basis', en er wordt hiermee bedoeld dat Hasjem zich wil vestigen in hun midden.]

Iekar Siftei Chachamim – Mosjé twijfelde aan het nut van zijn zending omdat Par'ó ondanks de vorige plagen de Israëlieten niet liet gaan, hoewel hij dat aanvankelijk wel beloofd had. Hasjem maakt Mosjé nu duidelijk dat Hij het hart van Par'ó verhard zou, nadat deze eerst uit eigen vrije wil zichzelf verhardde. En ook omdat de dienaren later wel wilden toegeven en er bij Par'ó op aandrongen om de Israëlieten te laten gaan.

Ramban Want Ik heb zijn hart verhard – De Heilige, gezegend is Hij, deelt thans aan Mosjé mee dat Hij het was die hun harten verstokte, ondanks hun angst na de hagel en hun zondebelijdenis. [Zie Sjemot 9:27, waar Par'ó bekent gezondigd te hebben.] En Hij zei tegen Mosjé: De reden dat Ik dit gedaan heb [d.w.z. dat Ik hun harten verhard heb], is omdat Ik in hun midden deze tekenen wil vestigen die Ik bij hen wil verrichten, opdat de Egyptenaren Mijn kracht zullen kennen, en niet opdat Ik hen harder zou kunnen straffen vanwege deze verharding [d.w.z.: Ik zal hen niet meer straffen omdat hun harten nu nog harder geworden zijn, want Ik heb ze verhard, maar, ik wil Mijn tekens in hun midden plaatsen, uitsluitend opdat zij Mijn kracht zullen erkennen]. En ook [nog een andere reden waarvoor Ik dit alles doe is] opdat jij en heel Israël aan toekomstige geslachten zullen vertellen van de kracht van Mijn daden, zoals er geschreven staat [In het volgende vers 2]: *Zodat jullie zult weten dat Ik Hasjem ben*, en alles wat Ik wil, doe Ik in hemel en op aarde [Overeenkomstig *Tehilliem* 135:6].

Sforno Want Ik heb verhard – Hoewel Mosjé gezegd had [in vers 9:30]: *Ik weet wel dat u nog steeds geen ontzag heeft*, dacht hij, dat Par'ó, hoewel die zich nog niet uit angst de grootheid van Hasjem, gebogen had, hij niettemin wel zou luisteren omdat hij niet in staat zou zijn overeind te blijven onder het kwaad van de plagen. En Mosjé dacht zo omdat hij gezien had dat na de plaag van de hagel Par'ó gezegd had: *Hasjem is rechtvaardig* [vs. 9:34]. Maar nu hij zag dat ondanks dat, Par'ó nog steeds niet luisterde, kreeg Mosjé het gevoel dat al zijn waarschuwingen voor niets waren, want hoewel hij de plagen niet kon verdragen wilde hij toch niet luisteren. Daarom zegt Hasjem, gezegend zij Hij, nu tegen hem: „Hoewel hij nu zelf zijn eigen hart verhardde [zie vs. 9:34], Ik heb echter zijn hart reeds bij de huidplaag verstokt. Dit alles doe Ik ten eerste om de tekens in Egypte te vermeerderen, opdat sommigen van hen misschien tot inkeer zullen komen, en ten tweede opdat Israël deze gebeurtenissen zal door vertellen aan toekomstige generaties en Mijn grootheid en Mijn goedheid zullen erkennen. Daarom is de waarschuwing wel degelijk op zijn plaats, ondanks dat Par'ó er niet naar luistert.

Om deze tekenen van Mij in zijn midden te verrichten - Zodat ten gevolge daarvan het volk Mijn grootheid zal erkennen en zich zal bekeren van hun slechtheid.

Or Hachaim G-d zei tegen Mosjé: Ga naar Par'ó om hem te waarschuwen, en maak je geen zorgen en denk niet dat het niet de moeite waard is om naar hem toe te gaan, omdat hij toch niet luistert, want *Ik heb zijn hart verhard*, maar als Ik de hardheid verwijder, zal hij jullie laten gaan. [M.a.w., maak je geen zorgen dat het jouw schuld is dat hij niet naar je geluisterd heeft. Het is niet jouw tekortkoming, maar Ik heb ervoor gezorgd dat hij niet naar je luistert.]

Likutei Sichot Deze eerste zin van de parasja lijkt een tegenstrijdigheid te bevatten: er wordt Mosjé verteld dat hij naar Par'ó moet gaan, omdat G-d zijn hart verhard heeft. Dit laatste lijkt meer een reden om niet te gaan. De verklaring van *Or Hachaim* lijkt ook nauwelijks een reden om te gaan, het is hoogstens een verklaring waarom Par'ó tot nu toe niet geluisterd heeft, maar geeft geen enkele verzekering dat hij nu wel zal luisteren en dat het toch zinvol is voor Mosjé om naar Par'ó te gaan. Het antwoord ligt echter opgesloten in het volgende vers, als Hasjem zegt dat de bedoeling van dit bezoek is dat Hasjem daarmee Par'ó zal vernederen. Immers, tot nu toe wilde Par'ó uit eigen stijfkoppigheid Israël niet laten gaan. Maar na deze waarschuwing van Mosjé en nadat de adviseurs van Par'ó hem erop gewezen hebben dat Egypte verloren dreigt te gaan (zie vers 8), is Par'ó wel bereid om het volk te laten gaan, en zegt hij (vers 8): „Ga heen, en dien Hasjem,” maar nu heeft G-d zijn hart verhard en kan hij hen niet meer laten gaan, zoals blijkt uit de volgende verzen. Par'ó is niet meer oppermachtig en is zelfs de macht over zijn eigen beslissingen kwijt. Dit is de vernedering, bedoeld in vers 2, en dat is het doel van Hasjems opdracht om nu naar Par'ó te gaan, omdat Hij zijn hart verhard heeft.

2. En ook opdat je ten aanhoren van je kinderen en kleinkinderen zult vertellen hoe Ik Egypte vernederd heb, en over Mijn tekens die Ik daar verricht heb, zodat jullie zult weten dat Ik Hasjem ben.

Sforno Opdat je zult vertellen – Zodat alle geslachten van Israël zullen weten wat er gebeurd is.

Rasji Hoe Ik vernederd heb - Ik heb ze bespot.

Ramban Hoe Ik vernederd heb - Ik heb met hem gespot want Ik heb zijn hart verstokt en Ik heb me ook op hem gewroken.

De Heilige, geloofd is Hij, informeert Mosjé nu over de plaag van de sprinkhanen (hoewel die hier niet in Tora staat), en dat hij dat aan Par'ó moet vertellen, want wat had het voor zin dat Mosjé gebood: „Ga naar Par'ó” [vs. 1], als hij niets tegen hem hoefde te zeggen? [Dus het is logisch te veronderstellen dat Hasjem aan Mosjé een boodschap voor Par'ó meegaf, namelijk om hem in te lichten over de komende plaag van de sprinkhanen.] Echter, de inhoud van deze boodschap wordt in Tora alleen genoemd in de woorden van Mosé tegen Par'ó [in

vs. 4-6], want Tora is hier beknopt. Maar in *Sjemot Rabba* (13:4) heb ik echter [een andere verklaring] gezien: „Opdat je het aan je zonen zult vertellen.” De Heilige, gelooft is Hij, informeert Mosjé welke plaag Hij hen zal brengen en Mosjé schreeft dat op met een hint: „En dat je het aan je kindeën zult vertellen,” hetgeen een zinspeling is op de plaag van de sprinkhanen, net zoals er gezegd is [betreffende de sprinkhanenplaag in de dagen van de Profeet Joël [1:3]: „Vertel je kinderen hierover en laten je kinderen het aan hun kinderen vertellen.” [De Midrasj bevestigt dus *Rambans* verklaring dat in G-ds gebod aan Mosjé was inbegrepen dat hij aan Par’o moest vertellen over de sprinkhanenplaag, want de woorden: „En dat je het aan je kinderen zult vertellen” hebben betrekking op de sprinkhanenplaag.

Da’at Zekeniem verklaart het aldus: Over een sprinkhanenplaag spreekt men nog jaren later, zoals ook gebeurde in de tijd van Joël. Dus als Hasjem aan Mosjé een plaag aankondigt, waarover nog jaren later zal worden gesproken, bedoelt Hij een sprinkhanenplaag.

Or Hachajiem Hoe Ik vernederd heb – De omvang van de sprinkhanenplaag was zo groot dat die onvergetelijk zou zijn. Tot nu toe hadden de Egyptenaren geleerd dat G-d heerst over de wind, het water, de aarde, de dieren, het vuur en de lucht. Maar deze plaag alleen zou hen het geloof in G-d brengen. Alleen dat G-d Par’o en zijn dienaren meer zou straffen dan enig ander volk, zou dit resultaat hebben. Dat is de betekenis van „hoe Ik vernederd heb.”

3. En Mosjé en Aharon kwamen bij Par’o en zeiden tegen hem: „Aldus heeft Hasjem, de G-d van de Hebreërs gesproken: ‘Hoelang nog blijft u weigeren zich tegenover Mij de mindere te tonen? Laat Mijn volk gaan, opdat het Mij kan dienen.

Ramban En Mosjé en Aharon kwamen bij Par’o – Rabbi Avraham Ibn Ezra verklaarde: „We weten dat Mosjé nooit bij Par’o kwam zonder dat hij vergezeld werd door Aharon, die zijn tolk was. Tora vermeldt hier Mosjé en Aharon expliciet, om het ons duidelijk te maken, dat Par’o gebod om hen beiden bij hem te brengen [vs. 8] en zijn succesievelijk gebod om hen beiden weg te sturen [vs. 11], iets wat hij niet eerder gedaan had.” [Het is opmerkelijk hoe *Ramban* hier *Ibn Ezra* citeert, zonder verder commentaar, want in het algemeen heeft hij niets dan kritiek en minachting voor Ibn Ezra.]

Sforno Hoe lang blijft u weigeren – Daar u uzelf nu niet vernederd hebt, nadat u gezien hebt dat ik meester ben over de natuur, kunt u nog geen moment leven; er is geen hoop dat u tot inkeer zult komen, onder invloed van een van de plagen. Maar misschien dat de aanhoudende plagen u tot andere gedachten kunnen brengen.

Rasji De mindere te tonen - Volgens Onkelos: te vernederen. Het is afgeleid van het woord arm, en betekent dus eigenlijk: weigeren arm en nederig voor Mij te zijn.

4. Want als u blijft weigeren Mijn volk te laten vertrekken dan zal Ik morgen een sprinkhanenplaag naar uw land brengen.

Ramban Morgen zal ik een sprinkhanenplaag brengen – Commentatoren [*Ibn Ezra*] hebben gezegd dat er een lange periode was tussen de plaag van de hagel en de sprinkhanenplaag, zoals gesuggereerd wordt door de woorden: „het zal al de bomen die op jullie veld groeien, opvreten.” [Want er is ons verteld dat de hagel alle takken van de bomen afbrak en het moet dus geruime tijd geduurd hebben, voordat die opnieuw aangroeiden.] Volgens mij lag er niet zoveel tijd tussen, maar juist vrij weinig. Het is bekend dat de straf voor de Egyptenaren niet langer dan een jaar duurde. Dat kunnen we berekenen uit wat wij weten over de leeftijd van Mosjé Rabbeinoe. [die 80 jaar was toen hij voor het eerst voor Par’o stond (vs. 7:7) en de Israëlieten hebben veertig jaar in de woestijn gedwaald en Mosjé was 120 jaar toen hij aan het eind van die veertig jaar stierf. Dus de totale omvang van al de plagen kan nooit meer dan een jaar geduurd hebben.] En dat wordt ons ook geleerd in traktaat *Edoejot* [2:10]: „Het oordeel over de Egyptenaren in Egypte duurde twaalf maanden.” Dus we moeten concluderen dat de plaag van de hagel in de maand Adar was en niet eerder, want de gerst stond in de aren [vs. 9:31], maar de tarwe was nog niet rijp [vs. 32]. De bomen hadden nog niet gebloeid en daarom staat er dat de hagel alleen de bomen vernielde [en niet de vruchten]. Een maand later, in Niesan, was de tarwe rijp en dat was „de rest van de oogst” die door de sprinkhanen zouden worden opgevreten [vs. 5].

5. Die zal het oppervlak van het land bedekken zodat men het land niet meer zal kunnen zien; het zal de rest van de oogst die jullie was overgebleven van de hagel, opvreten, het zal al de bomen die op jullie veld groeien, opvreten.

Rasji Het oppervlak van het land – De aanblik van het land.

Zodat hij die wil zien het land niet meer kan zien - Er wordt hier beknopte taal gebruikt.

Ibn Ezra Zodat men het land niet meer zal kunnen zien – Dit is figuurlijk bedoeld. Het zal zijn alsof de sprinkhanen de zon verduisteren, zodat het onmogelijk zal zijn om de aarde te zien.

6. Uw huizen en de huizen van al uw dienaren en de huizen in heel Egypte zullen er vol van zijn, zoals uw ouders en uw voorouders nog nooit gezien hebben sinds de dag dat zij op de wereld zijn tot vandaag toe. Hierop draaide hij zich om en ging weg van Par’o.

Ramban Hierop draaide hij zich om en ging weg van Par’o – [Ramban vraagt zich af waarom Mosjé zonder op antwoord te wachten, wegging, en antwoordt:] Daar de Egyptenaren doodsbang waren bij de plaag van de hagel, dacht Mosjé dat zij nu wel bang zouden zijn dat zij van honger zouden omkomen wanneer zij de rest van hun oogst zouden verliezen. Daarom ging hij weg, zonder de toestemming van de koning, voordat deze

zijn verzoek konden inwilligen of verwerpen, zodat zij hierover onderling zouden kunnen beraadslagen. Dit was juist gedacht, want de dienaren van de koning zeiden [in vs. 7]: „Begrijpt u niet dat Egypte ten onder gaat?” In de woorden van de Rabbijnen [in *Sjemot Rabba* 13:5]: „Mosjé zag hoe de dienaren zich tot elkaar wonden, omdat zij zijn woorden geloofden, dus ging hij heen, zodat zij tot inkeer zouden kunnen komen.” Maar mijn mening is, dat Mosjé zo iedere keer deed wanneer hij in het paleis van Par’o kwam: hij waarschuwde hem en ging weg. En het wordt alleen hier vermeld, omdat er in vers 8 staat dat zij werden teruggeroepen.

Or Hachajiem schrijft dat andere keren Mosjé achteruit liep, met zijn gezicht naar Par’o toegekeerd, uit respect voor Par’o, wanneer wij wegging, maar dat hij hem deze keer onrespectvol de rug toe keerde, omdat hij weer teruggevallen was tot zijn oude zonde, nadat hij erkend had [vs. 9:27] dat „Hasjem rechtvaardig is.”

Klie Jakar legt uit dat Mosjé de troonzaal niet verliet. Terwijl hij op weg was naar de uitgang, wezen de dienaren van Par’o naar Mosjé en zeiden: „Hoelang nog zal deze ons een valstrik leggen?” [Zie volgend vers.]

7. Toen zeiden de dienaren van Par’o tegen hem: Hoelang nog zal deze ons een valstrik leggen? Stuur die mensen weg opdat zij Hasjem hun God dienen, begrijpt u niet dat Egypte ten onder gaat?

Rasji Begrijpt u niet - Begrijpt u nog steeds niet.

8. Daarop werden Mosjé en Aharon terug gebracht naar Par’o en deze zei tegen hen: „Gaat heen, en dien Hasjem, jullie God. Wie gaan er allemaal?”

Rasji Werden terug gebracht - Zij werden door een afgezant terug gebracht. Men zond iemand achter hen aan en die bracht hen terug.

Ramban Wie gaan er allemaal – Par’o wilde dat alleen hun leiders, ouderlingen en officieren zouden gaan. Mosjé antwoordde dat ook hun kinderen zouden meegaan, „want het is voor ons een feest voor Hasjem,” en daar moet iedereen bij zijn. Hierop ontstak Par’o in woede wegens de kinderen en hij antwoordde dat hij onder geen voorwaarde de kinderen zou laten gaan, want die hoeven niet deel te nemen aan de offerdienst. De volwassen mannen konden gaan maar de vrouwen en kinderen moesten achterblijven.

Ba'al Hatoeriem Wie gaan er allemaal – [Lett.: „Wie en wie zijn degenen die gaan.”] Par’o had voorkennis van het feit dat allen Jehosjoea en Kalev het Land Israël binnen zouden mogen. Daarom vroeg hij: „Wie en wie gaan er,” d.w.z. welke twee personen gaan er. *Ba'al Hatoeriem* baseert zich op het feit dat de getalswaarde van de Hebreeuwse woorden ‘wie en wie gaan er’ dezelfde is als die van Kalev en bin Noen.

9. Hierop antwoordde Mosjé: „Met onze jongeren en met onze ouderen gaan we, met onze zonen en met onze dochters, met ons kleinvee en met ons rundvee willen wij gaan, want het is voor ons een feest voor Hasjem.

10. Hierop zei hij tegen hen: Zoals ik jullie laat weggaan met je kinderen, zo zal Hasjem met jullie zijn. Maar zie eens wat jullie voor kwaads voor ogen hebben.

Rasji Zoals ik jullie laat weggaan met je kinderen - Ook al zou ik het kleinvee en het rundvee laten weggaan, zoals jullie gezegd hebben, **zie eens wat jullie voor kwaads van plan zijn**. Dit is volgens de vertaling van Onkelos. Ik heb ook een Midrasj gehoord: Er bestaat een ster die *Ra*, het kwade, heet. Par’o zei tegen hen: Ik heb in mijn astrologie gezien dat die ster jullie in de woestijn tegemoet komt, en dat is een teken van bloed en dood. En toen Israël zondigde met het kalf en de Heilige, gezegend is Hij, hen wilde ombrengen, toen zei Mosjé in zijn gebed: waarom zouden de Egyptenaren kunnen zeggen: met de *Ra*, met kwaadheid, heeft Hij hen uitgevoerd [Sjemot 32:12]? Dat is het wat hij tegen hen zei: *zie, iets kwaads zijn jullie van plan*. En Hasjem veranderde van besluit ten aanzien van *Ra*, en veranderde het bloed in het bloed van de besnijdenis. Want Jehosjoea besneed hen. En dat is de betekenis van wat er gezegd is in Jehosjoea 5:6: *Vandaag heb ik de schande van Egypte van jullie verwijderd*, waar men namelijk tegen jullie zei: Wij zien bloed op jullie in de woestijn [zie ook Rasji op Jehosjoea 5:6 en Jalkoet I, 392].

Ramban Zie eens wat jullie voor kwaads voor ogen hebben – *Rasji* haalt Onkelos aan, maar er zijn verschillende versies van Onkelos. Volgens sommige versies is de bedoeling van Onkelos: het kwaad dat jullie van plan zijn te doen, getuigt tegen jullie, dat jullie van plan zijn te ontsnappen.” En er zijn andere versies van Onkelos, waarin staat geschreven: „Het kwaad dat jullie wilt doen, zal zich tegen jullie zelf keren.” En deze laatste verklaring wordt bevestigd in de Midrasj [Sjemot Rabba 13:5]: „Par’o zegt: ‘Het is niet de gewoonte dat jonge kinderen en vrouwen offers brengen. Uit het feit dat je zegt dat jullie ook hen willen meenemen, volgt, dat jullie willen ontsnappen en het gevolg van dat boze plan is, dat ik jullie niet laat gaan.’ Met andere woorden, je wordt met gelijke mate betaald. [Ramban bedoelt te verklaren: Par’o zegt: Jij, Mosjé wil mij om de tuin leiden en er stiekem van door gaan, maar ik heb je door en ik weiger je te laten gaan.] Maar de eenvoudige verklaring van het vers is: Het kwaad, dat ben ik, staat voor je, want ik zal je slecht behandelen als je wilt vluchten.

11. Zo gaat het niet! Laat jullie mannen maar gaan en Hasjem dienen, want dat hebben jullie gevraagd. En ze werden weggejaagd van Par’o.

Rasji Zo gaat het niet - niet zoals je gezegd hebt, dat jullie wilt gaan met je kleine kinderen, maar *laat de mannen gaan en Hasjem dienen*.

Want dat hebben jullie gevraagd - Want dat is wat jullie tot nu toe gevraagd hebben: laat ons offeren voor onze G-d, en kleine kinderen offeren gewoonlijk niet.

En ze werden weggejaagd - Dit is beknopte taal, want er staat niet wie hen wegjoeg.

12. Hierop zei Hasjem tegen Mosjé: „Hef je staf op over het land Egypte voor de sprinkhanen want dan zal die over het land Egypte komen en het zal al het gewas van het land opvreten, alles wat de hagel heeft overgelaten.

Sforno Hef je staf op... voor de sprinkhanen – In de richting van de sprinkhanen, dat is het zuiden, alsof hij de sprinkhanen commandeerde te komen.

Rasji Voor de sprinkhanen - Ten behoeve van de sprinkhanenplaag.

Volgens *Ibn Ezra* moest Mosjé een sprinkhaan aan zijn staf vastbinden. Dit wordt ook genoemd door *Or Hachajiem*. Maar *Goer Arjee* zegt dat dit onjuist is, want als dat G-ds opdracht was, had Hij dat wel gezegd.

13. En Mosjé strekte zijn staf uit over Egypte, en Hasjem dreef een oostenwind over het land die hele dag en hele nacht; toen het ochtend werd had de oostenwind de sprinkhanen meegevoerd.

Rasji Een oostenwind - een oostenwind had de sprinkhanen meegevoerd, omdat zij vanuit de tegenovergestelde windstreek kwamen, want Egypte was [van het land Kena'an uitgezien] in het zuidwesten gelegen, zoals op een andere plaats [*Bamidbar* 34: 3] is uiteengezet [de wind, die uit een geheel andere hoek waaide, dan waarin Egypte gelegen was, bracht vandaar naar Egypte de sprinkhanen, die er vroeger niet waren (*Ond.*)]

Arbarbanel schrijft dat G-d een oostenwind door Babylonië en Assyrië [het huidige Irak] de zich aldaar bevindende sprinkhanen naar Egypte liet voeren, want in die landen zijn altijd veel sprinkhanen.

14. En de sprinkhanen trokken over heel Egypte en streken neer op het hele grondgebied van Egypte; heel erg was het, daarvóór was er nog nooit zo een sprinkhanenplaag geweest, en ook daarna zou er nooit zo een zijn.

Rasji En ook daarna zou er nooit zo een zijn - En die, welke er was in de dagen van Joël, waarvan gezegd is: *een dergelijke was er niet vanaf het bestaan van de wereld* [Joël 2: 2], hetgeen ons zou leren, dat zij heviger was dan die van Mosjé, daarvoor geldt dat die ontstond door toedoen van vele soorten [sprinkhanen], die tesamen de plaag vormden, n.l.: *de arbee, de jèlek, de chasiel en de gazam*, maar die van Mosjé bestond uit niet meer dan één soort sprinkhanen nl. *de arbee*, en een zodanige *arbee*-plaag was er nooit eerder en zal er ook nooit zijn [in de dagen van Joël waren er niet zoveel *arbee* als in de dagen van Mosjé (*Ond.*)]

Ramban is het niet eens met *Rasji*'s verklaring. Hij vindt het onlogisch dat de Schrift zoveel waarde hecht aan één soort sprinkhaan, terwijl er in de dagen van Joël zoveel meer soorten sprinkhanen waren. Volgens hem wordt er hier bedoeld dat er in Egypte nooit meer zoveel sprinkhanen zouden zijn, maar elders wel. [En de plaag in de tijd van Joël vond plaats in Erets Jisraël.] En de reden dat sprinkhanenplagen in Egypte zeldzaam zijn, is omdat die voornamelijk voorkomen in tijden van droogte en dankzij de Nijl komt dat in Egypte bijna niet voor. *Ramban* haalt als bewijs voor zijn verklaring *Rabbeinoe Chananel* aan, die leefde in de eerste helft van de elfde eeuw, en die vermeldt dat sedert Mosjé tot aan de tijd van *Rabbeinoe Chananel* er geen sprinkhanenplaag was in Egypte.

Ramban verklaart zelf dat de sprinkhanenplagen overal van nature voorkomen en dat het ook in Egypte een natuurlijke plaag was, en de betekenis van het vers is volgens hem dat er nooit eerder zo'n grote natuurlijke sprinkhanenplaag was geweest en dat er ook nooit meer een zou zijn.

Rabbeinoe Bechaje legt uit dat er zeven soorten sprinkhanen zijn: de vier soorten die in Leviticus 11:22 genoemd worden: *arbee, sol'al, chargol en chagav*. Verder nog twee die in *Tehilliem* genoemd worden: *chasiel* [Ps. 78:46] en *Jèlek* [Ps. 105:34] en nog een die door Joël genoemd wordt: *gazam*. De sprinkhanenplaag van Egypte bevatte alle zeven soorten, en daarom komt het woord *arbee* zeven maal in die afdeling voor. De soort *arbee* kwam het meest voor en daarom wordt hij *arbee* genoemd, hetgeen 'talrijk' betekent. Het aantal *arbee* in de tijd van Mosjé was groter dan dat in de tijd van Joël, volgens *Rabbeinoe Bechaje*.

15. Zij bedekten het hele oppervlak van het land, zodat het land werd verduisterd, en zij vraten alle gewassen, die op het veld stonden op, en al de vruchten aan de bomen die de hagel had overgelaten, en er bleef geen enkel groen aan de bomen of aan de gewassen op het veld in geheel Egypte.

Rasji Geen enkel groen - Groen gebladerte.

16. Toen haastte Par'o zich om Mosjé en Aharon te laten roepen, en hij zei: „Ik heb gezondigd tegenover Hasjem, jullie G-d en tegenover jullie.

Sforno Toen haastte Par'o zich – Opdat de sprinkhanen niet ook de wortels van de tarwe en de spelt en van de gewassen konden opvreten.

Ibn Ezra Toen haastte Par'o zich om Mosjé en Aharon te laten roepen – Door zijn bedienden. En hij zei dat hij gezondigd had, omdat hij Mosjé en Aharon onrespectvol behandeld had.

17. Nu dan, vergeef mij toch deze keer mijn zonde, en bidt tot Hasjem, jullie G-d, dat hij tenminste deze dodelijke plaag van mij wegneemt.

Ramban Vergeef mij toch deze keer mijn zonde – Par’o spreekt hier in het enkelvoud en richt zich daarbij tot Mosjé alleen uit respect voor hem, want Mosjé was „heer en meester over Par’o” [zie vs. 7:1] en „Mosjé had groot aanzien in het land Egypte” [vs. 11:3]. Maar als hij zegt: „En bidt tot Hasjem, jullie G-d,” dan spreekt hij in het meervoud, zowel tot Mosjé als tot Aharon.

18. Hij ging weg van Par’o en bad tot Hasjem.

Rasji Zeewind - westenwind.

19. En Hasjem draaide de wind om in een zeer sterke zeewind, die de sprinkhanen opnam en hen in de Rietzee dreef; er bleef niet één sprinkhaan over op het hele grondgebied van Egypte.

Rasji Rietzee - Ik zeg [ter verklaring van het feit dat de sprinkhanen in de Rietzee terecht kwamen (*Ond.*)], dat de Rietzee gedeeltelijk in het westen was, tegenover de gehele zuidzijde [van het land Israël, dus ook tegenover het zuidwesten van Israël (*Ond.*)], en ook ten oosten van het land Israël; daarom dreef de westen wind de sprinkhanen in de Rietzee daar tegenover; en zo vinden wij met betrekking tot de grensregeling, dat zij [de Rietzee] gewend is naar het oosten [van Israël], want er is gezegd [Sjem. 23: 31]: *van de Rietzee tot de zee van de Philistijnen*. Dat wil dus zeggen: van het oosten naar het westen, want de zee van de Philistijnen [dat is de Middellandse zee], was in het westen van Israël, want er is gezegd: *de bewoners van het strand aan de zee, het volk van de Kerétiem* [Kretenzers (*Zwi*)], [Aant. Op Rasji: Dit is moeilijk te begrijpen. De Rietzee lag kennelijk ten oosten van Egypte, want een westenwind, dus een wind komende uit het westen, blies de sprinkhanen dus naar het oosten, in de Rietzee. Israël ligt ook ten oosten van Egypte, dus de Rietzee kan gelegen geweest zijn tussen Egypte en Israël in, dus ten [zuid-]westen van Israël. Het vers in Sjemot 23:31 leert ons dan dat de zuidwestelijke grens van Israël liep van de Rietzee in het zuidwesten tot de zee van de *Kerétiem*. Deze laatste lijken meer op de zee van de Kretenzers, de bewoners van het eiland Kreta (*Zwi*)]

Er bleef niet één sprinkhaan over - Ook de gezoutenen, die zij daarvan ingezouten hadden.

20. Maar Hasjem verhardde het hart van de Par’o, zodat deze de Israëlieten niet liet weggaan.

21. Hierop zei Hasjem tegen Mosjé: „Strek je hand uit naar de hemel, waarna er duisternis zal zijn over Egypte, een voelbare duisternis”.

Rasji Een voelbare duisternis – [Heb.: וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ – *wejameesj chosjech*] En de duisternis zal voor hen donkerder zijn dan de duisternis van de nacht, de duisternis van de nacht zal dan nog diepere duisternis worden. [Volgens *Rasji* is het woord וַיִּמַּשׁ – *wejameesj* – hetzelfde als וַיִּמַּשׁ – *wejaämeesj* – hetgeen ‘donker worden’ betekent.]

Een voelbare duisternis - En Onkelos vertaalt het met ‘verwijderen’, zoals לֹא יִמָּוֵשׁ – *lo jamoesj* – „zal niet verwijderd zijn” (*Jehosjoea* 1:8): „Nadat de duisternis van de nacht zal verdwenen zijn”, wanneer men genaderd is tot dicht bij het licht van de dag [op dat ogenblik zal het wonder der duisternis intreden (*Ond.*)] Maar de uitdrukking is dan niet verklaard wat betreft het woord *en* van „*en een duisternis*”, hetgeen geschreven staat na „*er zal duisternis zijn*” [dit woord *en* zou er op wijzen dat deze extra diepe duisternis zou komen ná de duisternis van de dag, terwijl deze volgens Onkelos zou komen na de duisternis van de nacht. En de agadische uitleg vertaalt het als een uitdrukking voor *tasten*, zoals in *Devariem* 28:29: *tastend in de middag*, dus dat deze duisternis zo dikwijls verdubbeld en dik was dat deze tastbaar was. [En dan wordt het woord וַיִּמַּשׁ – *wejameesj* gedacht afgeleid te zijn van het woord לָמַשׁ – *lemasjeesj* – betasten. En zo hebben wij het vertaald.]

Sforno vertaalt het overeenkomstig Onkelos met: **En de duisternis zal wijken**, en hij verklaart: De natuurlijke, normale duisternis van de nacht zal verwijderd worden. Want de duisternis van de nacht is een afwezigheid van licht. Deze duisternis echter zal substantie hebben en kan geen licht bevatten ten gevolge van zijn grote dichtheid, niet wegens de afwezigheid van licht. [Het woord *wejameesj* wordt doorgaans opgevat als dat het betekent dat de duisternis zo dicht was, dat hij voelbaar was. *Sforno*, in navolging van Onkelos, verklaart het echter als afkomstig van het woord *moesj* – verwijderen.]

22. En Mosjé strekte zijn hand uit naar de hemel en een diepe duisternis viel over geheel Egypte gedurende drie dagen.

Rasji Drie dagen - letterlijk: *een drietal dagen*. *Er was een duisternis als een nevel, waarin de een de ander niet zag*, gedurende drie dagen: en gedurende nog drie andere dagen was er een duisternis, die ter verdubbeling aan die bestaande duisternis werd toegevoegd, *waarin niemand van zijn plaats opstond*; wie zat kon niet opstaan, en wie stond kon niet gaan zitten. En waarom bracht Hij over hen duisternis? Omdat er onder de Israëlieten van dat geslacht slechte mensen waren, die niet wilden uittrekken uit Egypte. Deze mensen zijn in die drie dagen gestorven, opdat de Egyptenaren hun val niet zouden zien en zouden zeggen: ook zij, de Israëlieten, zijn geslagen, net als wij. En bovendien, omdat de Israëlieten [dankzij deze duisternis] naar de voorwerpen van de Egyptenaren konden zoeken en ze konden zien. Toen zij uit Egypte trokken en de Egyptenaren om deze voorwerpen vroegen, antwoordden deze hen: wij hebben niets in ons bezit. En dan antwoordden zij [de Israëlieten]: ik heb het gezien in uw huis en het is op die en die plaats.

De vraag is gesteld waarom, als alle slechte Israëlieten in die drie dagen van duisternis gedood werden, waarom Datan en Aviram niet ook toen gedood werden. Het antwoord, zegt *Tosafot Hasjaleem*, is dat alleen diegenen gedood werden die niet geloofden in de verlossing en die in Egypte wilden blijven. Maar Datan en Aviram geloofden daar wel in en wilden niet in Egypte achterblijven.

23. Men kon elkaar niet zien en niemand stond op van zijn plaats gedurende drie dagen, maar de Israëlieten hadden licht in hun woningen.

Ramban Men kon elkaar niet zien en niemand stond op van zijn plaats – Het was geen gewone duisternis, zoals intreedt na zonsondergang, maar het was een „diepe duisternis” [vs. 22] die veroorzaakt werd doordat een dikke wolk uit de hemel neerdaalde. En daarom zei Hasjem tegen Mosjé [vs. 21]: „Strek je hand uit naar de hemel,” om die wolk omlaag te brengen, die al het licht zou verduisteren. Daarom stonden zij niet op van hun plaats, want anders hadden zij het licht van een vuur kunnen gebruiken. *Ramban* haalt Rabbi Avraham Ibn Ezra aan, die vertelt dat hij, toen hij naar Londen voer, op zee persoonlijk kennis gemaakt had met een dergelijke dikke „fog,” waarbij het onmogelijk was om onderscheid te maken tussen dag en nacht.

Sforno Men kon elkaar niet zien – Want het licht van een kaars of fakkel kon de duisternis niet doordringen.

24. Toen ontbood Par’o Mosjé en zei: „gaat weg, dient Hasjem”, maar jullie rund- en kleinvee blijft hier, maar jullie kleine kinderen mogen met jullie meegaan.

Or Hachajiem Toen ontbood Par’o Mosjé – Dat was nadat de drie dagen van duisternis voorbij waren, want gedurende die tijd sprak hij onderdanig maar nu hij weer kon zien, sprak hij weer arrogant.

Rasji Blijft hier – Het zal op zijn plaats blijven staan.

Ramban Maar jullie rund- en kleinvee blijft hier – Daar de Israëlieten veehouders waren, en heel hun bezit uit vee bestond, dacht Par’o dat zij niet al hun bezittingen achter zouden laten en vluchten. En zelfs al zouden zij vluchten, dan nog hield hij al hun rijke bezittingen.

25. Maar Mosjé zei: Ook u zult aan ons slachtoffers en brandoffers geven, die wij voor Hasjem zullen offeren.

Rasji U zult ook geven - Het zal u niet voldoende zijn dat wij ons eigen vee meenemen, maar u zult ook nog van uw eigen vee aan ons meegeven.

Ibn Ezra Ook u zult geven – U bent verplicht ons slacht- en brandoffers te geven om voor u te offeren

Ramban U zult aan ons zowel slacht- als brandoffers geven – Dit was geen eis van Mosjé, maar deze woorden dienden om indruk te maken op Par’o. Mosjé zei in feite dat G-ds macht zo zwaar op Par’o en zijn volk zou drukken, dat hij en zijn volk bereid zouden zijn om zelfs slacht- en brandoffers en alles wat zij bezaten, mee te geven om hun leven te redden. En inderdaad, toen Par’o tegen Mosjé en Aharon zei [vs. 12:32]: „En zegen ook mij,” zou hij bereid geweest zijn om heel zijn vee als verzoening te geven voor zijn zonde, dat hij tegen Hasjem gerebelleerd had. Maar Mosjé was helemaal niet geïnteresseerd in het vee van Par’o, want „het offer van de booswicht is iets afschuwelijks” en Hasjem wilde hem vernietigen en hem niet vergeven, maar hem in de zee gooien.

Or Hachajiem is het niet eens met *Ramban*. Hij meent dat Par’o de dieren moest leveren en dat de Israëlieten die voor henzelf zouden offeren, en niet voor Par’o. En dus zou er geen probleem zijn van een „offer van de booswicht.” Hij leidt dit af van de woorden: „die wij voor Hasjem zullen offeren.” De dieren zouden een gift van Par’o zijn voor de Israëlieten, opdat zij voldoende offerdieren zouden hebben. En een bewijs hiervoor is te vinden in traktaat *Menachot* 73b, waar staat dat *Bnei Noach* alleen algemene dieroffers mogen brengen, geen vredesoffers. Dus Mosjé zou nooit vredesoffers van Par’o gevraagd hebben om die in zijn naam te offeren.

26. Ook al ons vee zal met ons meegaan, er blijft geen poot achter want daarvan zullen wij nemen om Hasjem, onze G-d te dienen, want wij weten niet waarmee wij Hasjem zullen dienen, totdat wij daar gekomen zijn.

Rasji Want wij weten niet waarmee wij zullen dienen - Wij weten niet hoe moeilijk de dienst zal zijn, misschien vraag Hij meer dan in ons bezit is.

27. Hasjem verhardde het hart van Par’o en deze liet hen niet heengaan.

28. Toen zei Par’o tegen hem: „Ga weg van mij, pas op dat jij mij niet meer onder ogen komt, want op de dag dat jij mij zult zien, zul je sterven”.

29. En Mosjé zei: „U hebt juist gesproken, ik zal uw gezicht niet meer zien.

Rasji U hebt juist gesproken – Naar waarheid en op zijn tijd hebt u gesproken, het is waar dat ik nooit meer uw gezicht zal aanschouwen.

Ramban Dat wil zeggen: „Ik zal u niet meer zien, nadat ik hier weg gegaan ben.” Na de plaag van de eerstgeborenen zag Mosjé Par’o niet meer terug. De betekenis van het vers [12:31]: „Hij ontbood Mosjé en Aharon in de nacht” is niet dat hij hen riep om hem te zien, maar dat hijzelf naar de ingang van hun huis ging en in de duisternis schreeuwde: „Kom op, en trek uit het midden van mijn volk.” Misschien liet hij deze boodschap door iemand anders sturen, want er staat geschreven [in vs. 12:33]: „En Egypte drong sterk aan bij het volk om het spoedig te laten weggaan uit het land.” En een andere verklaring: Als Par’o zegt: je zult mij niet meer zien, bedoelt hij: ik kom niet meer naar jou toe, en onze Geleerden in *Sjemot Rabba* (14:4) zeggen: als Mosjé zegt: „U hebt juist gesproken, toen u zei: je zult mijn gezicht niet meer zien,” bedoelde hij te zeggen: ik kom niet meer bij u, maar de volgende keer komt u bij mij.” [Volgens de eerste verklaring zag Mosjé inderdaad Par’o niet meer, maar volgens de tweede verklaring zag hij de koning wel nog een keer, echter niet in het paleis, maar de koning kwam bij hem.]